

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
Факультет історії та міжнародних відносин
Кафедра історії України та спеціальних галузей історичної науки

І. І. Мартинчук

ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

**Методичні рекомендації до вивчення дисципліни
для студентів ОП «Історія та археологія»**

Електронне видання

Вінниця
2021

УДК 94:323.1](477)(072)

I-907

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
факультету історії та міжнародних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 8 від 24 березня 2021 р.)*

Укладач:

І. І. Мартинчук, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри спеціальних галузей історичної науки.

Рецензенти:

І. В. Пятницькова, канд. іст. наук, доцент кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Є. О. Проценко, канд. іст. наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Мартинчук І. І.

I-907 Історія української національної ідеї: методичні рекомендації до вивчення дисципліни для студентів ОП «Історія та археологія» / уклад. І. І. Мартинчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 42 с.

У навчально-методичному посібнику запропонована навчальна програма дисципліни, плани семінарських занять, тематика презентаційних доповідей, зібрані практичні рекомендації для самостійної роботи студентів зі спеціального курсу «Історія української національної ідеї».

Спеціальний курс формує міждисциплінарні взаємозв'язки з іншими навчальними дисциплінами, а саме: історія, етнологія, історична географія, історична політика, спеціальні історичні дисципліни.

УДК 94:323.1](477)(072)

© Мартинчук І. І., 2021

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2021

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Опис навчальної дисципліни	5
Програма навчальної дисципліни	5
Семінарські заняття та рекомендації до їхньої підготовки	13
Завдання для самостійної роботи.....	22
Індивідуальні творчі завдання.....	29
Питання до заліку	33
Система та критерії оцінювання знань.....	37
Список рекомендованої літератури	38

ПЕРЕДМОВА

Методичні рекомендації до вивчення навчального курсу «Історія української національної ідеї» розроблені і складені відповідно до освітньої програми підготовки СВО «Бакалавр» галузі знань 03 Гуманітарні науки, формують інтегральні, загальні та фахові компетентності та програмні результати навчання, які опановують студенти.

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування наукового уявлення про історичний розвиток, еволюцію та трансформацію національної ідеї України.

Навчальний курс формує міждисциплінарні взаємозв'язки з іншими дисциплінами, а саме: історія України, всесвітня історія, етнологія, історична політика, спеціальні історичні дисципліни.

На семінарські заняття винесені теми, які можуть поглибити і конкретизувати лекційний матеріал, мають елементи дискусійності та передбачають можливість формулювання студентом власної думки.

Методичні рекомендації покликані орієнтувати студента на вирішення конкретних завдань, допомагати організувати самостійну роботу, націлити індивідуальне мислення на аналіз і систематизацію матеріалу.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання	
Кількість кредитів – 5,5	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Цикл загальної підготовки Вибіркові дисципліни	
Спеціальність (професійне спрямування): 032. Історія та археологія Освітня програма: «Історія та археологія»			
Рік підготовки:			
Змістових модулів – 3		1-й	
Загальна кількість годин – 165		Семестр	
1–2-й		1–2-й	
Лекції			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 3	Рівень вищої освіти: перший Ступінь вищої освіти: бакалавр	47 год.	12 год.
Практичні, семінарські			
33 год.		8 год.	
Самостійна робота			
85 год.		145 год.	
Вид контролю: залік, залік			

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ІДЕЇ

Тема 1. Поняття про національну ідею

Історія української національної ідеї як спеціальна навчальна дисципліна: предмет і завдання вивчення. Хронологічні рамки.

Методологічні засади навчального курсу. Мета і завдання навчального курсу. Підходи до дослідження української ідеї.

Історичні джерела. Характеристика та аналіз джерельної бази: Літопис Самовидця; літописання козацької державності; «Синопис» І. Гізеля; Конституція Пилипа Орлика.

Дослідження вітчизняними та зарубіжними дослідниками аспектів національної ідеї М. Костомарова, М. Грушевського, І. Франка, М. Драгоманова, Е. Сміта, Ю. Липи, В. Липинського, Д. Донцова, М. Хвильового, С. Бандери, П. Федуна, О. Забужка, А. Колодія, Ю. Римаренка, О. Кириченка, О. Кортунова, О. Майбороди, О. Гриніва, В. Лікана, А. Фартушного та інших.

Тема 2. Українська державність:

поняття, основні ознаки, символи, атрибути та етапи становлення

Національна ідея як основна парадигма усвідомлення потреби політичного суверенітету народу, боротьби за його досягнення й побудови національної держави. Український націоналізм як світогляд українського народу, який визначає ідею нації. Українська національна ідея як філософсько-культурна парадигма державотворення і духовного відродження України, демократичний регулятор консолідації української нації. Духовні, моральні цінності національної ідеї, які сприяють процесу оздоровлення українського суспільства через самоусвідомлення, внутрішню самоідентифікацію, визначення смислових орієнтирів мобілізації життєдіяльності та інтеграції людей у громадянське суспільство.

Сутність та структура національної ідеї. Національна ідентичність як центральний елемент у структурі національної ідеї. Національне покликання. Національний ідеал. Національні цінності та пріоритети. Ієрархію національних цінностей та систему національних пріоритетів визначає переважно національний ідеал. Національні інтереси. Структура національних інтересів. Національна держава. Стратегія національного розвитку, принципи національної стратегії. Національна безпека.

До питання поняття державності. Ознаки, символи та атрибути державності. Етапи становлення Української державності.

Тема 3. Українська нація: теоретичні засади та історія

Поняття «нація»: визначення та основні ознаки. Наукові теорії створення нації та її розвитку. Чинники створення нації.

Нації як основні діючі особи новітньої історії. Головні характеристики нації: участь усіх підданих у житті держави через подвійну форму загального військового обов'язку та загального виборчого права; збіг зони поширення цієї політичної волі з межами однієї культурної спільноти; цілковита незалежність національної держави у плані зовнішніх відносин. Сучасні зміни змісту національних ідей. Складові національної ідеї.

Шляхи творення нації. Загальний аналіз шляхів творення нації істориків Г. Касьянова у нарисі «Гене́за націй», Т. Бордуляка у розвідці «Нація і національна ідея», професора міжнародних відносин Корнельського університету (США) Б. Андерсона у праці «Уявлені спільноти: роздуми про походження та поширення націоналізму», американського професора Д. Армстронга у праці «Нації до націоналізму».

Шляхи формування націй у Європі. Поділ європейських націй на «старі» й «нові». «Старі» нації (перший шлях) – це нації-держави: Велика Британія, Франція, Іспанія, Росія, Німеччина й Італія. Фази формування «нових» націй у XIX–XX століттях: академічна фаза, культурно-освітня фаза, політична фаза.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ПЕРЕДУМОВИ, СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Тема 5. Передумови формування української національної ідеї

Передумови формування української національної ідеї: особливості заселення території, яка з прадавніх часів стала природним місцем мешкання наших далеких предків, географічно-територіальне, геополітичне розташування регіону; культура українського народу.

Етнічні українські землі: демографічний вимір. Одвічні українські землі Київщини, Полтавщини, Чернігівщини, Волині, Поділля, Галичини, Буковини Північної, Закарпатської України, Холмщини, Лемківщини, Посяння. Селянсько-козацька колонізація Слобожанщини. Розгортання інтенсивної еміграції західноукраїнських селян до Північної Америки.

Переписи населення XIX–XX ст. про еволюцію населення українських земель. Національний та етнічний склад населення України. Особливість етнічної історії України – формування багатоетнічного складу її населення.

Тема 6. Етнічна історія України: процес формування складу населення

Основні періоди формування національного складу населення.

Перший період – існування археологічних культур. Другий період пов'язаний з Великим переселенням народів IV–IX ст. – гунів, готів, аварів, «аспарухових болгар» на Балкани і Закарпаття, угрів-мадярів у Дунайську низовину, норвезьких вікінгів-русів у Середню Наддніпрянщину. Зв'язок консолідаційних процесів слов'янства та етногенезу українців, утворення державних інститутів. Третій період – XII–XIX ст. пов'язаний з колонізацією українських земель сусідніми державами – Великим князівством Литовським, Річчю Посполитою, Угорщиною й Австро-Угорщиною, Туреччиною, Кримським ханством, Румунією, Чехо-Словаччиною, Росією; а також з міграцією українського населення та іноземних колоністів.

Районування території України. Територіальні особливості формування традицій і побуту українського народу: характер історичного розвитку окремих регіонів України; природно-географічні умови; взаємозв'язки з іншими народами.

Культурно-історичні зони сучасної України: Середнє Подніпров'я (Наддніпрянщина), Поділля, Полтавщина, Полісся, Прикарпаття (Галичина), Волинь, Закарпаття, Слобожанщина, Південь.

Етнічні меншини на території України. Етнографічні групи українців Карпатського району: гуцули, бойки, лемки. Покутяни межиріччя Прута і Дністра Івано-Франківської та Чернівецької областей.

Історико-етнографічний район. Поділля (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, а також прилеглі частини сусідніх областей). Подоляни. Поліський

етнографічний район (Волинська, Рівненська Житомирська, Київська, Чернігівська, Сумська області). Литвини, що проживають у середньому Придесенні (північ Чернігівської та Сумської областей), поліщуки, пінчуки (північні райони Волинської, Рівненської областей). Центральний, або Середньонаддніпрянський, район (південні частини Київської та Чернігівської, більшість територій Полтавської, Черкаської, Кіровоградської та Дніпропетровської областей). Слобожанщина (східна частина території України: повністю Харківська й Луганська області, прилеглі райони Сумської, Полтавської, Дніпропетровської та Донецької областей). Південний етнографічний район (більшість території українського степу разом із Кримським півостровом).

Тема 7. Мовні характеристики українського народу

Мова як елемент культури і чинник національного державотворення. Мова як феномен етносу, народу, нації, одна з основних її ознак.

Державність української мови як ключовий чинник консолідації українського суспільства на всій території України, формування сучасної української політичної нації і державної єдності України.

Мова як неодмінний складник національної свідомості. Мова як універсальна ознака етносу: усвідомлення окремішності своєї мови як засобу етнічної самоідентифікації особистості; бачення просторового і часового поля української мови як феномена єдності, цілісності українського етносу (нації); відбиття (віддзеркалення) мовної самосвідомості в самоназвах українців і в їхній мові.

Фонетичні риси української мови. Поява і зникнення праслов'янської етномовної спільності. Мовно-генетичні процеси другої половини I тис. н. е. на східній території давньої прабатьківщини слов'ян, їхні морфологічні риси, складання найдавнішої групи українських мовних особливостей. Формування українського етносу від середини I тис. н. е., його співвідношення із загальними закономірностями етногенетичного процесу в тогочасній Європі. Виявлення окремих відмінних рис української, російської і білоруської мов з 2 пол. XII ст. Процес формування розмовної української мови до XVII ст.

Історія народно-діалектного мовлення. Дослідження походження української мови: послідовність, місце і час виникнення окремих українських діалектних рис, середньонаддніпрянський варіант як основа сучасної української літературної мови. Формування своєрідних фонетичних, граматичних і лексичних рис, притаманних українській мові. Основні шари найхарактерніших українських мовних особливостей, що сформувалися протягом відповідних історичних періодів.

Тема 8. Етнорегіональна та національна символіка України

Тризуб і тризубець. Перша згадка про тризуб як князівський знак Русі-України X ст. (болгарський рукопис). Перші іноземні згадки про використання русичами тридентів у XIV ст. «Знак Рюриковичів» та його поширення по всіх князівствах Київської держави.

Новий етап у розвитку української державної символіки – поява козацтва і його військово-політичної організації – Запорозької Січі у XVI ст. Прийняття тризуба Руською радою як національної емблеми з середини XIX ст. (знак українців Галичини). Нове життя державного символу після проголошення Центральною Радою у січні 1918 р. IV Універсалу як герба Української Народної Республіки. Застосування принципово іншого підходу до змісту державного герба в Українській РСР. Використання тризуба (триденс, тридент) після здобуття Україною державної незалежності.

Символіка етнічних регіонів України. Геральдичні атрибути земель та «княжих столів» XIII–XIV ст., їхня першооснова – князівські знаки, знаки-мітки, знамена, печатки, персні, – що з'явилася з утворенням земель.

Головні символи князівської влади в Русі-Україні – знамення та стяги. Багатофункціональне призначення княжих емблем, стягів після включення Київської землі до складу Великого князівства Литовського. Княжий знак Ольгердовичів (колюмни (Стовпи Гедимінові) – догеральдичний і геральдичний знак Великого князівства Литовського).

Прапор. Українське синьо-жовте сполучення – одне з найдавніших, що походить від герба Галицько-волинського князівства з другої половини XIII ст. Розвиток козацтва в історії українського прапорництва. Поєднання жовтого і блакитного кольорів на гербах козацької старшини. Синьо-жовті знамена 1914 р. на західноукраїнських землях. Затвердження Центральною Радою жовто-блакитного прапора символом УНР у березні 1918 р.

Гімн. Символ українців – гімн «Ще не вмерла Україна». Автор музики М. Вербицький (молодий священник). Затвердження музичної редакції національного гімну «Ще не вмерла Україна» Державним гімном держави.

Тема 9. Історична пам'ять як один з головних компонентів формування української національної ідентичності

Історична пам'ять як сукупність донаукових, наукових і ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле. Ключова функція історичної пам'яті – передача досвіду та знань про минуле, як основи самоідентифікації.

Історична пам'ять як успадкування минулого досвіду, що опредметнюється у відповідних культурних формах (традиціях, пам'ятках, мемуарах тощо), а також існує у вигляді історичної свідомості народу. Взаємозумовленість і взаємозалежність пам'яті, свідомості, історії.

«Історизація буття» в роботах О. Конта, Г. Гегеля, Ч. Дарвіна, Г. Спенсера, К. Маркса, В. Дільтея.

Колективна пам'ять, вкорінена в конкретний соціальний досвід і пов'язана з часовими й просторовими уявленнями. Етнічна самосвідомість і національна ідея як головні наслідки об'єднаних етнічних процесів. Зв'язок етнічної самосвідомості з самоназвою народу, зміни якої віддзеркалюють трансформації як самосвідомості етносу, так і національної ідеї.

Мозаїчність самоназв і самосвідомості українців та їхньої етнокультурної основи – східного слов'янства – як результат суперечливості етнічної історії населення.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 **УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ:** **ПОНЯТТЯ, ВИТОКИ ТА ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ**

Тема 10. Витоки української національної державності

Наукові теорії державотворення в українських землях. Державницька теорія М. Погодіна, який обґрунтовував не тільки державницькі права Росії на спадщину Київської держави, а й етнічні. Концепція Київської Русі (В. Ключевський) як «колиски» трьох народів – українського, російського та білоруського. Теорії українських науковців: М. Максимовича, М. Грушевського.

Етапи становлення Української державності. Особливості вивчення історії національного державотворення і пізні періоди історії. Формування українського етносу в період Русі-України, Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої; козацької державності XVI–XVIII ст., а саме Запорозької Січі та Української козацької держави (Гетьманщина); державність Української Народної Республіки: УНР за Центральної Ради, Українська держава за П. Скоропадського, УНР за Директорії та ЗУНР; державність України у радянській період; сучасна Українська держава.

Тема 11. Утвердження основних принципів державної ідеї в період IX–XIV ст.

Поступове поширення терміна «Україна». Перші згадки в Іпатіївському літописі 1187 р. у значенні прикордоння.

Три періоди киево-руської державності. Русь-Україна, Галицько-Волинська і Литовсько-Руська держави. Зміст національної ідеї Русі-України. Галицько-Волинські державотворці. Вияв української ідеї у підпорядкуванні династії Гедиміновичів. Конфедеративна польсько-литовська держава. Римо-католицька Русь як носій національної ідеї.

Східні слов'яни на території України. Соціально-економічні та політичні чинники формування державності у східних слов'ян. Виникнення Київського князів-

ства та його розвиток за Києвичів. Політичний устрій Русі. Укріплення центральної влади. Механізми державотворення на Русі. Законодавча влада князів. Правові устави IX–X ст. «Руської Правди», її найдавнішої частини «Правди Ярослава».

Відсутність рабовласницької формації Русі-України: феодалізм зароджувався на базі первіснообщинного ладу. Основна категорія населення – смерди. Двірська челядь або холопи – залежні категорії населення від господаря; рядовичі і закупи – залежність від феодала, робота за договором «рядом» або відпрацьовували позичені гроші – «купу».

Народні рухи і постійна загроза нових бунтів – суспільна сила, яка змушувала феодальні правлячі верхи вносити зміни в законодавство. Низи – об'єктивно велика суспільна, але політично незріла, сила.

Причини феодальної роздробленості Руської держави: розвиток натурального господарства; розмноження княжого роду і збільшення претендентів на верховну владу; пограбування Константинополя та Аббасидського халіфату; постійні утиски Києва з боку кочівників.

Тема 12. Українська козацька республіка

Запорозька Січ як військово-політичне об'єднання козаків. Державницькі функції Запорозької Січі. Українські патріотичні шляхтичі. Д. Вишневецький як захисник української свідомості. Монархічні ідеї козацтва. Боротьба козацтва за владу. Формування козацької територіально-полкової адміністрації українських земель. Козацтво як «носіє української державності». Українське козацтво та православ'я. Визрівання національно-визвольної боротьби.

Розробка Б. Хмельницьким політичної програми Української держави. Формування гетьманом політики козацького автономізму. Створення Української унітарної держави. Суспільний та державний лад Козацької республіки. Орієнтація гетьмана на Московію, Трансильванію та Польщу (Яна Казимира). Розбіжності між гетьманом та польським королем. Запровадження гетьманом ідеї монархізму. Наростання національно-визвольної та соціальної боротьби. Орієнтація на турецьку підтримку.

Міжнародні відносини та українська дипломатія доби Хмельниччини. Пошуки в 50-х рр. XVII ст. «міцної концентрованої допомоги ззовні». Надання переваги гетьману протекції московського царя. Українсько-російський договір 1654 р. Переговори в Переяславі. Перетворення гетьманської форми правління в монархічну.

Втрата Україною своєї державності. Поділ України і боротьба гетьманів за збереження її самостійності. Початок «Руїни». Визнання гетьманським урядом протекторату Російської держави. Наступ царизму на українські вольності. Державний переворот І. Виговським. Новий курс державності гетьмана – шлях у пірву. Назрівання громадянської війни. Зовнішньополітичні настрої І. Вигов-

ського. Криза державності. Розпад України на Лівобережну та Правобережну. Андрусівське перемир'я – перепона до консолідації національної держави. Зрадницька політика російського царизму щодо України. І. Мазепа – «Вітчизни України». П. Орлик і Конституція України. Ліквідація царизмом незалежності України.

Тема 13. Відродження ідеї українського національного самовизначення

Пробудження національної самосвідомості в середовищі української інтелігенції. Втрата козацькою державою державницької влади. Національна свідомість – ознака нації. Активізація українського національного руху. Академічний етап. Культурницький етап. Політичний етап. Вплив подій в Європі на національно-визвольні ідеї в Україні. Товариство об'єднаних слов'ян. Інтелігенція Наддніпрянської України як носій національних ідей. Центри української національної еліти. «Історія Малої Росії...». «История Малоросии». «Історія Русів» – пробудження національної свідомості. Місце фольклору у національному відродженні. Українська державність у суспільно-політичному русі. Національно-політичні погляди Т. Г. Шевченка. Демократичні погляди Кирило-Мефодіївців. Статутні та програмні положення Кирило-Мефодіївського братства: «Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія», «Книга буття українського народу». Народництво в Україні. Хлопоманство як різновид громадського руху. Петербурзька громада та журнал «Основа». Становлення громадівського руху в Україні. Діяльність народовців у Галичині. Національна свідомість у Наддніпрянській Україні.

Змагання національно-демократичних об'єднань і політичних партій за українську державність. Виникнення політичних об'єднань у Наддніпрянській Україні. Українська державність в програмах партій. Студентський рух на українських землях. Українські партії в роки Першої світової війни.

Тема 14. Українська національно-демократична революція та ідея державності

Вплив Лютневої революції на події в Україні. Українська національно-демократична революція.

Становлення національно-державної ідеї періоду УНР за Центральної Ради. Проголошення автономії України. Відродження державності України. Проголошення Української Народної Республіки. Зовнішня політика УНР. Брест-Литовський мирний договір. Державотворча діяльність Центральної Ради. Конституція УНР. Активізація боротьби опозиційних сил проти Центральної Ради. Формування української національної ідеї Української держави за П. Скоропадського. Ідея українського монархізму. В. Липинський.

Українська національна ідея за УНР за Директорії та ЗУНР.

Тема 15. Погром носіїв української ідеї на початку радянської доби та реанімація за межами етнічної Батьківщини

Післяреволюційні ідеали та травматичний досвід генерацій інтелектуалів між двома світовими війнами. Доба революційного романтизму. «Зіткнення» з дійсністю. Утворення УСРР. Україна у союзному проєкті.

Часи «другої руїни» та еміграція. Дискусії про українську майбутність, або як створити «ідеальну державу». Криза міжвоєнної доби та поколіннєві метаморфози. Більшовицький / радянський проєкт й обрії будучності у рецепції еміграції. Українство на післявоєнній мапі Європи. Переднакреслення нової світової війни.

Друга світова війна: катастрофа й народження іншої будучності. Післявоєнний поколіннєвий злам та ідеали й візії прийдешності доби біполярного світу. Проекції української майбутності за часів другої світової війни. Повоєнні виднокраї будучності та конституювання біполярного світоустрою: до доби еміграційного «розсіяння» Візії та ревізії української далечини у координатах «холодної війни» і коєкзистенції. Європейська й українська людина у світлі антропологічних запитів прийдешності. Генерація шістдесятників та переміна уявлень про радянську майбутність. Приємерк СРСР у калейдоскопі рецепцій і передбачень.

Тема 16. Пострадянські перспективи української ідеї

Відродження ідеї українського національного самовизначення. Самовизначення України і відродження її державності у сучасний період Української держави.

Українська будучність у призмі викликів глобального світу й пошуків новітніх ідеалів. Проекції й аберації післярадянської прийдешності. Українська думка «перехідного періоду»: від перевідкриття забороненої спадщини до національно-державницької легітимації.

3. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХНЬОЇ ПІДГОТОВКИ

Семінарське заняття 1

КОНЦЕПЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Питання для обговорення:

1. Концепції походження українського народу.
2. Критерії появи етногенезу українців.
3. Поясніть терміни: «етногенез», «народ-автохтон», «модерна нація».
4. Як тлумачиться вченими походження назви «Україна»?
5. Хто є прашурами сучасних українців?

Доповідь: Книга 16. Правда про походження українців. Pdf.

Список рекомендованої літератури

- Балушок В. Етногенез українців та інші роботи автора. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Balushok_VasyI/
- Балушок В. Етногенез українців: критерії появи етносу. URL: <https://web.archive.org/web/20080924183111/http://www.etnolog.org.ua/vyd/matetn/2004/N4/Art03.htm>
- Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації. Київ: Бібліотека українця, 2004. 256 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002410 (читати онлайн).
- Залізняк Л. Походження українського народу. Аналіз концепцій. URL: <https://web.archive.org/web/20121230180436/http://www.lrc.org.ua/projects/etnogenez-ua11.html>
- Залізняк Л. Л. Етногенез українців та їхніх сусідів з позицій сучасної етнології. Pdf.
- Зінченко А. Походження українського народу: сучасний погляд. *Українська культура*. 2003. № 10. С. 34–35. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=1534>
- Канигін Ю. Шлях аріїв. Україна в духовній історії людства. Київ, 1997. Rtf.
- Лебедева О. В. Концепція етногенезу українців у монографії В. Д. Барана і Я. В. Барана «Походження українського народу». С. 45–49. URL: <http://nndiuvl.org.ua/images/book/15.pdf>
- Лозко Г. С. Українське народознавство: монографія. Київ, 2004. URL: <http://etnography.national.org.ua/lozko/index.html>
- Макаrchук С. А. Етнографія України: навч. посіб. Львів, 2004. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/index.htm
- Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. URL: <https://web.archive.org/web/20110522142643/http://langs.com.ua/publics/Pivtorak/index.htm>
- Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій. Київ, 1994. Лекція 10. С. 129–167. Pdf. URL: <http://etnography.national.org.ua/book2/index.html>

Семінарське заняття 2
**ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ.
ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ**

Питання для обговорення:

1. Природа формування регіональних утворень.
2. Етапи етнічної історії земель та регіонів.
3. Чинники і шляхи формування етнографічних груп українського народу.

Список рекомендованої літератури

- Русь-Украина. История без лжи. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=x8FjKBlhUUQ>
- Балушок В. Загадкові северюки: формування спільноти. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/91733/05-Balushok.pdf?sequence=1>
- Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х кн. Львів: Світ, 1994. Pdf.
- Макаrchук С. А. Етнографія України: навч. посіб. Львів, 2004. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/index.htm
- Етнографічні групи українців. URL: <http://lemky.com/index.php?newsid=19>
- Лозко Г. С. Українське народознавство: монографія. Київ, 2004. URL: <http://ethnography.national.org.ua/lozko/index.html>
- Макаrchук С. А. Історико-етнографічні райони України: навч. посібн. Львів, 2012. 352 с. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Makarchuk_Stepan/Istoryko-etnohrafichni_raiony_Ukrainy.pdf
- Мусієнко І. В. Етнографічні групи лемків, бойків та гуцулів у сучасній історіографії. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер.: Історія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. Вип. 43. С. 109–118. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/20827/3/2011_Musienko_Etnohrafichni_hrupy.pdf
- Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України: формування національного складу населення: курс лекцій. Київ, 1996. Pdf.
- Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій. Київ, 1994. Лекції 8, 9. С. 96–117. Pdf. URL: <http://ethnography.national.org.ua/book2/index.html>
- Савчук Б. Українська етнологія. Львів, 2004. С. 122–184. URL: http://nest-odesa.at.ua/B_Savchuk_Ukrayinska_etnologiya.pdf
- Типологія Історико-етнографічного районування України. URL: <http://lemky.com/index.php?newsid=23>
- Чмирьова Л. Ю., Федяй Н. О. Районування території України як один з факторів просторового соціально-економічного розвитку регіонів. *Ефективна економіка*. № 3, 2013. Rtf.

Семінарське заняття 3

МОВА ЯК ФЕНОМЕН ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ ТА КУЛЬТУРИ

Питання для обговорення:

1. Поняття і функції мови.
2. Теорії походження української мови.
3. Мова і національна культура.
4. Українська літературна мова.

Список рекомендованої літератури

- Білецький В. С., Радчук В. Д. Мова як чинник консолідації сучасного українського суспільства. *Схід*. 1997. № 5(12). Rtf.
- Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. С. 82–95, 141–146, 171–195.
- Залізник Л. Від склавинів до української нації. Київ: Видавництво Бібліотека українця, 1997. URL: http://ukrlife.org/main/prosvita/zalozn_0.htm
- Історія української мови: навч. посіб. С. 16–38; 120–137; 161–180; 251–257; 270–280. URL: <https://archive.org/stream/istmov1996#page/n287/mode/2up>
- Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: монографія. Київ: НДІУ, 2007. С. 77–116; С. 255–317.
- Лопушинський І. П. Рідна мова як важливий чинник консолідації української нації. Pdf.
- Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Літери МЕ–МО. Буенос Аїрес, 1961. С. 1016.
- Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Розділ. Найдавніші риси української мови; Мовна ситуація в Київській Русі. URL: <http://litopus.org.ua/pivtorak/pivt.htm>
- Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. Київ: Наук. думка, 1993. Pdf. С. 16–92; С. 135–177.

Семінарське заняття 4

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПРОЯВУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Питання для обговорення:

1. Національна ідентичність як найбільш стійка і тривала ознака людської спільноти.
2. Національна свідомість. Характерні риси розвитку національної свідомості.

3. Головні чинники розвитку національної свідомості (етнічні, економічні, ідеологічні, політичні, регіональні, культурні тощо).

4. Національна свідомість та самосвідомість.

Проблемне питання: Чи свідомі українці як нація?

Список рекомендованої літератури

- Буяшенко В. В. Національна самосвідомість українців: проблема самоідентифікації. Pdf.
- Гнатенко П. Національна ідентичність та історична пам'ять. *Грані*. Т. 21: Філософія. № 10, 2018. С. 164–169. Rtf.
- Євтух В. Б. Свідомість національна. *Етнічність*: енциклопедичний довідник / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ, 2012. С. 282. URL: <https://archive.org/stream/etnichnist2012#page/n281/mode/2up>
- Карлова В. В. Основні фактори формування і розвитку національної самосвідомості. Pdf.
- Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир, 2009. Pdf.
- Кулішенко Л. Національна свідомість крізь призму світоглядних позицій українців. Pdf.
- Лозко Г. С. Українське народознавство. 3-є вид. Харків, 2005. 374 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-4649.html>
- Нагорна Л. П. Ідентичність національна. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2005. 672 с.: іл. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_a11&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Identychnist_nacionalna
- Паніч Ю. Національна свідомість українських громадян в сучасних умовах. Pdf.
- Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. Київ: Либідь, 1994. 320 с. URL: <https://etnography.national.org.ua/book2/lecture09.html>
- Савицька О. В. Етнопсихологія. Розділ 4. Національна свідомість та її складові. Національна самосвідомість. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/76837-4-natsionalna-svdomst-ta-skladov-natsionalna-samosvdomst.html>
- Свідомість національна. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн., у 8-ми т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1964. Т. 7. С. 1693. URL: <https://archive.org/stream/Politychna#page/n653/mode/2up>

Семінарське заняття 5 **ДУХОВНИЙ СВІТ УКРАЇНСТВА**

Питання для обговорення:

1. Вірування і повір'я українського народу. Дуалізм світоглядних уявлень.
2. Традиційна обрядовість.
  - 2.1. Сімейні обряди та звичаї:
    - 2.1.1. родильні;
    - 2.1.2. весільні;
    - 2.1.3. поховальні.
  - 2.2. Календарні свята та обряди.

Список рекомендованої літератури

- Борисенко В. Сімейна обрядовість українців ХХ – початку ХХІ ст. Київ, 2016. 256 с. Pdf.
- Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ, 1992. 590 с. Pdf.
- Головацький Я. Виклади давньослов'янських легенд, або Міфологія. *Українські традиції* / упор. та передм. О. В. Ковалевського. Харків, 2003. С. 87–127. Rtf.
- Залізняк Л. Л. Нариси стародавньої історії України. Київ: Абрис, 1994. С. 151–163. Pdf.
- Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. Київ, 1998. С. 43–92, 119–135, 149–198, 209–225. Pdf.
- Етнографія України: навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. С. 341–386. Pdf.
- Митрополит Іларіон (І. Огієнко). Дохристиянські вірування українського народу. *Українські традиції* / упор. та передм. О. В. Ковалевського. Харків, 2003. С. 128–182. Pdf.
- Лозко Г. Українське народознавство. URL: http://evolv.ho.ua/Ukraine_History_and_Culture/Ukraine_Kultura/Lozko/index.htm
- Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ, 1992. URL: <https://www.rulit.me/books/svitoglyad-ukrainskogo-narodu-eskiz-ukrainskoi-mifologii-read-218635-1.html>
- Пономарьов А. П. Царина народної уяви та її класичні розробки. *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія*. Київ, 1991. С. 5–24. Rtf.
- Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упор., прим. А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк; вст. ст. А. П. Пономарьова; іл. В. І. Гордієнка. 2-е вид. Київ, 1991. 640 с.; іл. rtf.

Семінарське заняття 6
**СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
В ПЕРІОД ІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

Питання для обговорення:

1. Княжа доба (IX ст. – 40-і рр. XIV ст.).

1.1. Виникнення та основні етапи розвитку Русі-України: процес утворення, її соціально-економічний і політичний устрій.

1.2. Зміцнення удільних князівств. Галицько-Волинська держава. Історичне значення існування середньовічних українських держав.

2. Пошуки національної ідеї у Литовсько-польську добу (сер. XIV – кінець XVII ст.).

Теми доповідей:

• Люблінська унія 1569 р. та перехід українських земель під владу Речі Посполитої.

• Берестейська унія 1596 р. та її вплив на релігійне життя в Україні.

Рекомендоване відео:

• «Галицько-Волинське князівство – наступник державності Русі-України»
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8q4kjdm6ja>

Список рекомендованої літератури

• Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби / упор. Т. Гошко. Львів, 2011. 688 с. Pdf.

• Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-е вид. Київ, 2005. 584 с. Pdf.

• Видатні постаті в історії України IX–XIX ст.: Короткі біогр. нариси. Історичні та худож. Портрети / В. І. Гусев, В. П. Дрожжин та ін. Київ, 2002. 359 с. (зміст в кінці книги). URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00004505

• Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ–Чернівці: Книги – XXI, 2008. С. 51–66; 66–107. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003393

• Історія України: Документи. Матеріали. Посібник / уклад., комент. В. Ю. Короля. Київ, 2002. С. 25–82. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001022

• Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / НАН України; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; передм. Я. Ісаєвича. Київ, 1994. URL: <http://litopys.org.ua/krypgvol/krypgv.htm>

• Ричка В. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації. *Український історичний журнал*. 2001. № 2. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2001/2/2.Pdf>

• Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. Київ, 1998. Т. 4. 351 с. (Україна крізь віки). С. 55–75, 96–103, 111–119, 168–189. Pdf.

Семінарське заняття 7

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ У СЕРЕДИНІ XVII СТ.

Питання для обговорення:

1. Зasadні принципи української державницької ідеї.
2. Кордони та адміністративно-територіальний устрій.
3. Становлення нової політичної системи. Козацьке право і судочинство.
5. Політика гетьманського уряду. Соціально-економічна, зовнішня політика.

Тема доповіді: Військова організація та воєнне мистецтво українського козацтва.

Список рекомендованої літератури

• Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження політичної і соціальної історії ранньомодерної України: монографія / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. 270 с.

• Історія українського козацтва: Нариси в двох томах / відп. ред. В. А. Смолій. Київ, 2011.

• Національно-визвольна війна в Україні 1648–1658. Збірник документів / упор. Л. А. Сухих, В. В. Страшко. Київ, 2008.

• Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.

• Смолій В. А., Степанков В. С. Політична система українського суспільства у роки Національної революції XVII ст. / НАН України; Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2008. 120 с.

- Федорук Я. Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького і формування його політичної програми (1648 – серпень 1649 рр.). *Львів. іст. праці. Дослідження*. Вип. 1 / АН України, Ін-т укр. археографії. Львів, 1993. 68 с.
- Чухліб Т. В. Гетьмани України: війна, політика, кохання. Київ: Арії. 2016. 480 с.
- Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ: Критика, 2009. 584 с.
- Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ: Основи, 1996.
- Панащенко В. В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.) / відп. ред. Ф. П. Шевченко; НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 1995. 221 с.
- Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура / ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), О. Бакинська, В. Горобець (заст. відп. ред.), В. Матях (відп. секр.), Ю. Мицик, В. Степанков, Я. Федорук, Т. Чухліб (заст. відп. ред.); НАН України; Інститут історії України; Науково-дослідний інститут козацтва. Київ: Інститут історії України, 2014. 671 с.
- Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: у 3-х т. Львів: Світ, 1990–1992.

Семинарське заняття 8

УКРАЇНЬСКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ XVII–XVIII СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Питання для обговорення:

1. Огляд питання в козацьких літописах та літературі XIX ст.
2. Дослідження першої половини XX ст.
3. Радянська історіографія.
4. Висвітлення проблематики науковцями періоду незалежної України.
5. Зарубіжна історіографія української національної ідеї XVII–XVIII ст.

Список рекомендованої літератури

- Бантыш-Каменский Д. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. Київ: Час, 1993. 656 с.
- Історія Русів. Київ: Радянський письменник, 1991. 318 с.
- Коцур А. П. Історіографія часів Визвольної війни середини XVII ст. і формування державності українського народу. *Питання історії України: зб. наук. ст.* Вип. 1. Чернівці, 1997. С. 40–53.
- Крип'якевич І. До питання про національну самосвідомість українського народу в кінці XVI – на початку XVII ст. *Український історичний журнал*. № 2. 1996. С. 82–84.

- Маркевич М. Історія Малоросії / відп. ред. і авт. передм. Ю. С. Шемшученко; прим. О. В. Кресіна. XVI. Київ, 2003. 664 с.
- Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / вст. ст., упор. та прим. П. М. Саса, В. О. Щербака. Київ, 1994. 768 с.
- Пономаренко О. Формування української національної ідеї в XII ст.: історіографічний аспект. *Сіверянський літопис*. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe?
- Смолій В. А., Гуржій О. І. Як і коли почала формуватися українська нація. Київ: Наук. думка, 1991. 112 с.

Рекомендації до підготовки семінарських занять

- ґрунтовні знання зі спецкурсу, опанування її понятійного апарату;
- обізнаність у науковій літературі та історичних джерелах;
- знання вузлових проблем спецкурсу та характеру висвітлення їх у науковій літературі;
  - знання етапів і закономірностей розвитку повсякденного життя населення Європи;
  - вміння працювати з картографічним матеріалом;
  - правильне обґрунтування наукових положень історичними фактами, статистичними матеріалами тощо;
  - знання категоріального апарату на сучасному рівні;
  - послідовне викладення матеріалу з висновками в кінці відповіді;
  - вільне знання норм сучасної української літературної мови.

4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота 1

ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ

1. Обрати історико-етнографічний регіон для виконання дослідної роботи:

- Карпатська Україна;
- Волинь, Полісся;
- Поділля;
- Середня Наддніпрянщина, Полтавщина;
- Слобожанщина;
- Південь України.

2. Відібрати і додати карти (історичного, лінгвістичного, етнографічного спрямування), де означити обраний історико-етнографічний регіон з визначенням місць проживання етнографічних груп українців.

3. *Відібрати теорії щодо походження назв регіону. Топоніміка, гідроніміка.*
4. *Етнографічні групи українського етносу: назви та їх пояснення.*
5. *Список використаної літератури і джерел.*

Список рекомендованої літератури

- Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України: формування національного складу населення: курс лекцій. Київ, 1996. URL: <http://libr.org.ua/book/78/2391.html>
- Балущок В. Етногенез українців *Народна творчість та етнографія*. 2002. № 1–2. С. 26–34. URL: <http://ukrhistor.at.ua/publ/10-1-0-349>
- Балущок В. Загадкові севрюки: формування спільноти URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/91733/05-Balushok.pdf?sequence=1>
- Залізник Л. Л. Від склавинів до української нації. Київ: Бібліотека українця, 2004. 256 с. URL: <http://militaryhistory.narod.ru/ukraine.html>
- Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. Львів: Світ, 1993.
- Макаrchук С. А. Етнографія України: навч. посіб. Львів: Світ, 2004. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/index.htm
- Макаrchук С. А. Історико-етнографічні райони України: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. 352 с. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Makarchuk_Stepan/Istoryko-etnografichni_raiony_Ukrainy.pdf
- Типологія Історико-етнографічного районування України. URL: <http://lemky.com/index.php?newsid=23>
- Етнографічні групи українців. URL: <http://lemky.com/index.php?newsid=19>
- Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій. Київ, 1994. URL: <http://ethnography.national.org.ua/book2/index.html>
- Мусієнко І. В. Етнографічні групи лемків, бойків та гуцулів у сучасній історіографії. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер.: Історія*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. Вип. 43. С. 109–118. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/20827/3/2011_Musiienko_Etnografichni_hrupy.pdf
- Лозко Г. С. Українське народознавство: монографія. Київ: АртЕк, 2004. URL: <http://ethnography.national.org.ua/lozko/index.html>
- Савчук Б. Українська етнологія. Львів: Видавництво «Лілея-НВ», 2004 С. 122–184. URL: http://nest-odesa.at.ua/B_Savchuk_Ukrayinska_etnologiya.pdf
- Етнографія України: навч. посіб. / за ред. С. А. Макаrchука. Львів: Світ, 1994.

Самостійна робота 2 ТЕРИТОРІАЛЬНІ СИМВОЛИ

- **Історія регіональної символіки.**
- **Сучасні символи областей України.**

1. Обрати історико-етнографічний регіон (зорієнтуватися на визначені сучасні області) для виконання дослідної роботи:

- Карпатська Україна: (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька);
- Волинь, Полісся (Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська);
- Поділля (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Одеська);
- Середня Наддніпрянина, Полтавщина (Київська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська);
- Слобожанщина (Харківська, Сумська, Дніпропетровська, Луганська);
- Південь України (Донецька, Херсонська, Запорізька, Миколаївська, АР Крим).

2. Відібрати і додати карти (історичного, географічного, герботворчого спрямування) обраного історико-етнографічного регіону з визначенням обласних центрів, історичних міст і провінцій.

3. Відібрати теорії щодо походження геральдичних символів і знаків регіону.

4. Показати еволюцію герботворення обраного регіону (назви, символи і знаки та їхнє пояснення).

5. Охарактеризувати сучасну символіку обраного регіону, областей, що входять до його складу.

Список рекомендованої літератури

- Українське геральдичне товариство. офіційний сайт. URL: <http://uht.org.ua/ua/members/grechylo/>
- Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах. Киев, 2005.
- Братко-Кутинський О. А. Нащадки святої Трійці. Генеза української державної символіки. Київ, 1992.
- Гломозда К. Ю., Яневський Д. Б. Історичні гербові відзнаки та прапорові барви України (українська національна символіка: походження, традиція, доля). *Минуле України: відновлені сторінки*. Київ, 1991.
- Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. Герби міст України (XIV ст. – I пол. XX ст.). Київ, 2001.
- Гречило А. Земельна геральдика. *Пам'ятки України*. 1991. № 3. С. 42–46.

• Гречило А. Методичні рекомендації з питань геральдики і прапорництва областей, районів, районів у містах та територіальних громад міст, селищ і сіл (територіальні та муніципальні символи) від 2006 р. URL: <http://uht.org.ua/ua/>

• Гречило А. Українська територіальна геральдика. Львів: Інститут української археографії ім. М. С. Грушевського НАН України; Українське геральдичне товариство, 2010. 280 с.

• Наріжний К. Г. Живий світ геральдики: тварини і рослини в державній символіці. Київ, 1997.

• Панченко В. Гербівник міст України. Київ; Нью-Йорк, 1996.

• Панченко В. Міські та містечкові герби України. Київ, 2000.

• Панченко А., Чаленко А. Украинский гербарий. *Сегодня*. 22 июля 2006. С. 12–13.

• Румянцева В. В. Эмблемы земель и гербы Левобережной Украины периода феодализма. Київ, 1988.

• Савчук Ю. Міська геральдика Поділля. Вінниця, 1995.

• Сергійчук В. Національна символіка України. Київ, 1992.

• Сергійчук В. І. Доля української національної символіки. Київ, 1990.

• Тарнавецький П. Символ прапора. *Вісті [український військовий журнал]*. 1962. Ч. 105.

• Трембіцький В. Історичні та правні основи українського державного герба. *Правничий вісник*. Нью-Йорк, 1971. Кн. 3.

• Якимович Б. До питання про українську національну символіку. *Національна символіка*. 1991. Вип. 1.

• Якимович Б. До питання про українську національну символіку *Пам'ятки України*. 1989. № 3. С. 44–48.

Самостійна робота 3

ОБЕРЕГОВІ ТРАДИЦІЇ В КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ

Мета: розкрити єдність культури українців через зв'язок елементів матеріальної і духовної культури та народних оберегів.

1. *Ознайомитися з літературою і джерелами щодо символів та оберегів українського народу.*

2. *Обрати історико-етнографічний регіон для виконання дослідної роботи:*

• Карпатська Україна;

• Волинь, Полісся;

• Поділля;

• Середня Наддніпрянина, Полтавщина;

- Слобожанщина;
- Південь України.

3. Зробити доповідь і доповнити її ілюстративним рядом (презентація) з поясненнями за таким орієнтовним планом:

Символи та обереги українського народу (повний перелік явищ повсякденного життя, обрати ті явища, що характерні для певного регіону).

1. *Національні символи та обереги українців* (їхній зв'язок з елементами матеріальної культури).

1.1. Особисті обереги: вінок, стрічки, намисто, плетіння, намистинки, низання, пояс, сорочка-вишиванка.

1.2. Хатні обереги: рушник, посуд, підкова, образ (ікона), покуть, дзвін, свічка, освячена вода, часник, сухоцвіти, маківки, дідух, ляльки-обереги (мотанки, веснянки, берегині).

2. *Народні символи України. Рослини-символи. Птахи-символи. Тварини-символи* (їхній зв'язок з елементами матеріальної культури).

2.1. Уособлення краси України в рослинних символах: калина, верба, дуб, тополя, барвінок, чорнобривці. Образи птахів (лелека, ластівка, соловейко, зозуля) та тварин (кінь, тур) в українському фольклорі.

2.2. Рослини і птахи, які стали традиційними народними символами України (калина, верба, барвінок, чорнобривці, лелека, ластівка, соловейко, зозуля).

3. *Український рушник – вічна пам'ять народу* (зв'язок з елементами духовної культури)

3.1. Основні поняття: полотно, нитка, вишиванка, рушник-утирач, рушник весільний, голка, мереживо, візерунки, кольори-символи, рослинний та геометричний орнаменти.

4. *Писанка як оберіг: краса, що нас об'єднує.*

4.1. Основні поняття: писанка, крашанка, знаки-символи, яйце-символ Великодня, смужка, завиванець, хвилясті лінії, символи.

5. *Український народний одяг. Вишиванка – родинна реліквія* (зв'язок з елементами духовної культури).

✚ *Обрати ті явища матеріальної і духовної культури, які притаманні певному історико-етнографічному регіону і у поєднанні розкривають його особливі риси.*

Список рекомендованої літератури

- Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / гол. ред. С. Головка. Київ, 1994. 290 с.

- Лозко Г. Українське народознавство. URL: http://evolv.ho.ua/Ukraine_History_and_Culture/Ukraine_Kultura/Lozko/index.htm
- Макарчук С. А. Етнографія України: навч. посіб. Львів, 2004. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/part5/502.htm
- Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій. Київ, 1994. URL: <http://etnography.national.org.ua/book2/index.html>
- Савчук Б. Українська етнологія. Львів, 2004. С. 122–184. URL: http://nest-odesa.at.ua/B_Savchuk_Ukrayinska_etnologiya.pdf
- Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України: курс лекцій: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ, 1996.

Самостійна робота 4

ПАМ'ЯТКИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

1. *Обрати історичне джерело для виконання дослідної роботи;*
2. *Зробити доповідь і доповнити її ілюстративним рядом (презентація) з поясненнями за таким орієнтовним планом:*

2.1. *Надати повну інформацію щодо джерела: вказати повну назву джерела, умови і причини його створення, дату створення, відомості про автора тощо.*

2.2. *Використовуючи тексти документів і коментарі, означити сфери життя суспільства, які цікавили авторів джерела.*

2.3. *Використовуючи тексти документів і коментарі довести, що зміст джерела вказує на існування держави (навести факти зі змісту джерела).*

2.4. *Пояснити ставлення автора до державного будівництва, політичного устрою, політики керівників держави.*

Список джерел та посилання на них

- **Повість временних літ**

URL: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar.htm>

URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm>

URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Povist_vremenykh

- **Руська правда**

URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>

URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ruska_pr%D0%B0vda

- **Правда (Кодекс) Ярославичів як складова частина Руської правди**

URL: <http://litopys.org.ua/bilets/bil07.htm>

URL: <https://history.vn.ua/book/ukrususpilstvo/11.html> *(роз'яснення до двох джерел: Руська правда, Правда Ярославичів)*

URL: https://stud.com.ua/39580/istoriya/pravda_yaroslavichiv

- **Поучення (повчання) дітям Володимира Мономаха**

URL: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>

URL: <http://www.sde.org.ua/zmi/zlus/item/2124-povchannya-volodymyra-monomakha-dityam-yak-poradnyk-batkam-dlya-dobrogo-vykhovannya-ditej.html>

URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Povchannia_V

- **Слово про Закон і благодать**

URL: <http://litopys.org.ua/oldukr/ilarion.htm>

URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Slovo_Ilariona

URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6063/HORSKYI_SLOVO_PRO_ZAKON_I_BLAHOLAT.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- **Галицько-Волинський літопис**

URL: <http://litopys.org.ua/links/galvol.htm>

URL: <http://izbornyk.org.ua/kostruba/gvl.htm>

URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Galycko_Volynskij_litopys

URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/87388043.pdf>

5. ІНДИВІДУАЛЬНІ ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

ПРЕЗЕНТАЦІЙНА ДОПОВІДЬ: СВІТОЧІ УКРАЇНОЗНАВСТВА

- Передвісники української ідеї.
- Українська діаспора на сучасному етапі.
- Уроки життя українства у складі інших держав.

Мета: розкрити напрями і результати діяльності діячів українознавства (історія, політика, культура, релігія, мова).

1. *Обрати видатного представника українства для виконання дослідної роботи.*

2. *Підібрати літературу і джерела для виконання самостійної роботи.*

3. *Зробити доповідь і доповнити її ілюстративним рядом (презентація) з поясненнями за таким планом:*

План характеристики історичної особистості

1. Коротка характеристика епохи, в якій жив діяч.
2. Історичні умови, що відіграли роль у формуванні поглядів, якостей особи (стилі біографічні дані).
3. Шлях становлення історичного діяча (основні етапи, події, в яких брав участь).
4. Особистісні якості та риси характеру.
5. Найбільш важливі вчинки, досягнення особистості.
6. Якими були наслідки діяльності особистості: а) для сучасників; б) для нащадків.
7. Ваше ставлення до історичного діяча: а) визначте, які почуття викликає у вас його діяльність; б) ваше ставлення до засобів та методів його діяльності; в) як оцінюється діяльність цієї людини в наші дні? (Чи згадується його ім'я? Які населені пункти, географічні об'єкти тощо носять його ім'я? Як часто цитують цю людину?).

Вимоги до презентації:

- кадри презентації мають «супроводжувати» текст доповіді;
- кожен кадр повинен мати назву;
- у кадрі – мінімум тексту, наголос зробити на зображувальному матеріалі (фото, портрети, зображення праць, автографи тощо);
- кожен зображувальний об'єкт повинен бути ідентифікований (фото – підпис, праця – назва тощо).

Матеріали складаються з:

- титульного слайда;
- інформаційних слайдів;
- завершального слайда.

У титульному слайді вказуються:

- тема виступу (по центру великими буквами);
- прізвище, ім'я, по батькові доповідача, курс, група (у нижньому правому куті, букви дрібного шрифту).

Завершальний слайд містить подяку за увагу.

Презентація повинна мати естетичний вигляд, бути зорієнтованою на комфортне сприйняття аудиторією.

Список рекомендованої літератури і джерел

• Андрухів І. Кость Левицький: політик, громадський діяч, правник (1859–1941): монографія. Надвірна: Надвірнян. друк., 2009. 104 с.

• Бойко М. П. Гуманістичний аспект формування національної культури України в умовах глобалізації (в контексті ідей Кирило-Мефодіївського товариства, Д. Донцова, М. Драгоманова): монографія. Дніпродзержинськ, 2008. 260 с.

• Вегеш М. М. Михайло Грушевський: деякі аспекти наукової і політичної діяльності / М. М. Вегеш, Л. В. Горват; Ужгород. держ. ун-т. Ужгород, 1998. 38 с.

• Видатні постаті України: біографічний довідник / голов. ред. Г. В. Щокін; Міжрегіональна академія управління персоналом; Книжкова палата України. Київ: МАУП, 2004. 872 с.: іл.

• Винар Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації: статті і матеріали / НАН України; ІУАтаД ім. М. С. Грушевського. Київ: Фондація ім. О. Ольжича, 1995. 304 с.

• Винниченко В. Відродження нації: історія української революції. Март 1917 р. – грудень 1919 р. Київ: Дзвін, 1920. Ч. 2. [Б. м.], 1920. 328 с.

• Володимир Винниченко; Грицько Григоренко; Штрихи до портретів / О. Д. Гнідан та ін. Київ: Вища школа, 1995. 224 с.

• Володимир Кирилович Винниченко (1880–1951): бібліографічний покажчик / Харківська держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка / ред. С. М. Миценко. Харків, 1995. 110 с.

• Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція, 19–20 травня 2008 р. / Укр. ін-т нац. пам'яті, Інститут історії України Нац. акад. наук України; відп. ред. д-р іст. наук В. Ф. Верстюк. Київ: Вид-во Олени Теліги, 2008. 320 с.

• Грушевський М. С. – державотворець, громадський діяч, вчений, публіцист: матеріали II Регіон. наук.-практ. конф., 28 верес. 2006 р., Київ–Вінниця–

Кам'янець-Подільський–Бар / ред.: І. Б. Гирич; Вінницьк. облдержадмін., Вінниц. облрада, Ін-т історії України НАН України, Ін-т укр. археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ: Кн.-Вега, 2006. 232 с.

- Жулинський М. Г. Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людини. Луцьк: Медіа, 1999. 103 с.

- Історична спадщина у світлі сучасних досліджень: Величко, Маркович, Маркевич, Костомаров, Яворський / Ю. А. Пінчук, А. В. Санцевич, Н. О. Герасименко, В. О. Нерод; НАН України; Інститут історії України. Київ, 1995. 190 с.

- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. / ред.: П. Т. Тронько; НАН України. Ін-т історії України, Донец. нац. ун-т. Київ: Рід. край; Донецьк, 2001. Вип. 15. 227 с.

- Історія України в особах IX–XVII ст. Київ, 1998. 402 с.

- Костомаров М. І. Історичні постаті / пер. з рос. І. С. Голуб. Дніпро: Січ, 2008. 735 с.

- Костомаров Н. И. Гетман Іван Степанович Мазепа / подгот. А. А. Олейников. Київ: Радуга, 2005. 64 с.: іл. (Серія «Уроки історії»).

- Костомаров Н. И. Преемники Богдана Хмельницького / Н. И. Костомаров; Украинская Академия русистики. Київ: Радуга, 2007. 208 с. (Серія «История Украины в исторических исследованиях, документах и воспоминаниях современников»).

- Кучер В. І. Володимир Винниченко про політичні події міжвоєнної доби: погляд із «Закутка»; НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ, 2008. 68 с.

- Луняк Є. М. З плеяди творців націй: Мішле, Костомаров, Грушевський. Видатні історики в романтичних життєписах; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 168 с.: іл.

- Михайло Грушевський – перший президент України, академік: біобібліографія (1885–2000 рр.) / укл. Б. В. Грановський. Київ, 2001. 384 с.

- На вітрилах державності. Особливості становлення та розквіту української державності в добу Національної революції середини XVII ст.: політичний та соціально-економічні аспекти: монографія / М. І. Бушин, В. М. Лазуренко, І. Ю. Машенко. Черкаси: Черкас. ЦНТЕІ, 2004. 160 с.

- Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель: у 2-х т. / НАН України. Львівське відділення Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. Київ: Український письменник, 2007. 462 с.

- Папакін Г. В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: іст.-арх. нариси; Держ. ком. арх. України, Центр. держ. іст. арх. Київ, 2003. 281 с.

- Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.): монографія: в 2-х ч. Ч. 1 / О. І. Путро; Держ. акад. кер. кадрів культури і мистец. Київ, 2008. 239 с.
- Симон Петлюра в історії та національній пам'яті: матеріали Всеукр. наук. конф. (20–22 травня 2009 р.) / Укр. ін-т нац. пам'яті та ін.; відп. ред. В. Ф. Верстюк. Київ: Фоліант, 2009. 163 с.
- Смолій В. А., Пінчук Ю. А., Ясь О. В. Микола Костомаров: віхи життя і творчості: енцикл. словн. Київ: Вища школа, 2005. 544 с.: іл.
- Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ: Світогляд, 2007. 621 с.
- Стрельський Г., Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти. Київ: Четверта хвиля, 1996. 192 с. (XX ст.).
- Таирова-Яковлева Т. Г. Мазепа. *Жизнь замечательных людей*. Вып. 1241. Москва: Молодая гвардия, 2007. 270 с.
- Тіменик З. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). 1882–1972: життєво-бібліогр. нарис; Наук. т-во ім. Т. Г. Шевченка у Львові. *Визнач. діячі НТШ*. Львів, 1997. 227 с.
- Тюрменко І. І. Державницька діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона); Київ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1998. 280 с.
- Україна – козацька держава: ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах / авт.-упоряд., керівник проекту, худож., фот., іл. В. В. Недяк; наук. ред. В. О. Щербак, О. К. Федорук. Київ: Емма, 2004. 1216 с.: фотосвітлини.
- Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. / В. Баран та ін.; ред. В. А. Смолій, Ю. А. Левенець; НАН України, Інститут історії України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ: Парламентське видавництво, 2007. 1028 с.
- Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник / О. М. Мироненко та ін. Київ: Либідь, 1997. 559 с.

6. ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Актуальність вивчення історії української національної ідеї.
2. Мета, завдання і принципи навчального курсу.
3. Наукові дискусії щодо поняття «державність».
4. Ознаки, символи та атрибути державності.
5. Пояснення термінів: «етногенез», «народ-автохтон», «модерна нація».
6. Огляд питання української національної ідеї в літописах та літературі періоду середньовіччя.
7. Огляд питання української національної ідеї в козацьких літописах та літературі XIX ст.
8. Дослідження української національної ідеї першої половини XX ст.
9. Радянська історіографія щодо української національної ідеї.
10. Висвітлення проблематики української національної ідеї науковцями незалежної України.
11. Зарубіжна історіографія української національної ідеї XVII–XVIII ст.
12. Концепції походження українського народу.
13. Тлумачення вченими походження назви «Україна».
14. Пращури сучасних українців.
15. Зміст поняття «національна ідея».
16. Національна ідентичність як центральний елемент структури національної ідеї. Її найголовніші риси.
17. Сутність та структура національної ідеї.
18. Національне покликання і національний ідеал як важливі складові національної ідеї.
19. Національні цінності та пріоритети як важливі складові національної ідеї.
20. Національні інтереси як елемент структури національної ідеї.
21. Механізми реалізації національних інтересів (ідея національної держави, концептуальні основи національної стратегії).
22. Зв'язок національної безпеки з реалізацією національної ідеї.
23. Передумови формування української національної ідеї.
24. Етнічні українські землі: демографічний вимір.
25. Основні етапи формування національного складу населення.
26. Природа формування регіональних утворень.
27. Окреслення етапів етнічної історії земель та регіонів.
28. Чинники і шляхи формування етнографічних груп українського народу.
29. Національний та етнічний склад населення України.
30. Районування території України.
31. Етнографічні групи українського народу (регіональний аспект).
32. Мова як елемент культури.

33. Мова як чинник національного державотворення.
34. Мова як складова національної свідомості.
35. Найдавніші риси української мови.
36. Мовні характеристики українського народу.
37. Поняття і функції мови.
38. Теорії походження української мови.
39. Українська літературна мова.
40. Національна ідентичність як найбільш стійка і тривала ознака людської спільноти.
41. Національна свідомість. Характерні риси розвитку національної свідомості.
42. Головні чинники розвитку національної свідомості (етнічні, економічні, ідеологічні, політичні, регіональні, культурні тощо).
43. Національна свідомість та самосвідомість.
44. Символіка України: національна, державна.
45. Теорії щодо тризуба і тризубця.
46. Теорії щодо формування української геральдики.
47. Історія української національної символіки.
48. Символіка етнічних регіонів України.
49. Прапор як геральдичний символ.
50. Гімн як найбільша святиня будь-якого народу.
51. Символіка сучасної України.
52. Традиційна обрядовість українців.
53. Етапи становлення Української державності (загальна характеристика).
54. Становлення української державності в IX ст. – 1 половині XVII ст.
55. Виникнення та основні етапи розвитку Русі-України: процес утворення, соціально-економічний і політичний устрій.
56. Зміцнення удільних князівств. Галицько-Волинська держава. Історичне значення існування середньовічних українських держав.
57. Пошуки національної ідеї у Литовсько-польську добу (сер. XIV – кінець XVII ст.).
58. Українські землі у складі Великого князівства Литовського.
59. Соціально-економічний і політичний розвиток українських земель у XIV – першій половині XVII ст.
60. Зasadничі принципи української державницької ідеї в Козацькій республіці.
61. Становлення нової політичної системи. Козацьке право і судочинство.
62. Політика гетьманського уряду. Соціально-економічна, зовнішня політика.
63. Військова організація та воєнне мистецтво українського козацтва.

64. Поділ України і боротьба гетьманів за збереження її самостійності.
65. Визнання гетьманським урядом протекторату Російської держави.
66. Назрівання громадянської війни. Зовнішньополітичні настрої І. Виговського.
67. Криза державності. Розпад України на Лівобережну та Правобережну.
68. Іван Мазепа – «Вітчим України».
69. Пилип Орлик і Конституція України. Ліквідація царизмом незалежності України.
70. Пробудження національної самосвідомості в середовищі української інтелігенції. Інтелігенція Наддніпрянської України як носій національних ідей.
71. Центри української національної еліти. «Історія Малої Росії». «История Малороссии». «Історія Русів» – пробудження національної свідомості.
72. Національно-політичні погляди Т. Г. Шевченка.
73. Демократичні погляди Кирило-Мефодіївців. Статутні та програмні положення Кирило-Мефодіївського братства: «Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія», «Книга буття українського народу».
74. Виникнення політичних об'єднань у Наддніпрянській Україні. Українська державність в програмах партій.
75. Вплив Лютневої революції на події в Україні. Українська національно-демократична революція.
76. Становлення національно-державної ідеї періоду УНР за Центральної Ради. Проголошення автономії України.
77. Відродження державності України. Проголошення Української Народної Республіки.
78. Зовнішня політика УНР. Брест-Литовський мирний договір.
79. Державотворча діяльність Центральної Ради. Конституція УНР.
80. Формування української національної ідеї Української держави за П. Скоропадського.
81. Ідея українського монархізму. В. Липинський.
82. Українська національна ідея за УНР за Директорії та ЗУНР.
83. Національно-визвольний рух в Україні в першій половині ХХ ст.
84. Дисидентський рух у процесі державотворення.
85. Післяреволюційні ідеали та травматичний досвід генерацій інтелектуалів між двома світовими війнами. Доба революційного романтизму.
86. Утворення УСРР. Україна у союзному проєкті.
87. Часи «другої руїни» та еміграція. Дискусії про українську майбутність, або як створити «ідеальну державу».
88. Криза міжвоєнної доби та поколіннєві метаморфози.
89. Українство на післявоєнній мапі Європи. Переднакреслення нової світової війни.

90. Друга світова війна: катастрофа й народження іншої будучності.
91. Післявоєнний поколіннєвий злам та ідеали й візії доби біполярного світу.
92. Генерація шістдесятників та зміна уявлень про радянську майбутність.
93. Українська думка «перехідного періоду»: від перевідкриття забороненої спадщини до національно-державницької легітимації.
94. Самовизначення України і відродження її державності у сучасний період Української держави.
95. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. та її значення у державотворчому процесі.
96. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. для утвердження української національної ідеї.
97. Українська будучність у призмі викликів глобального світу й пошуків новітніх ідеалів.

7. СИСТЕМА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ

Схема нарахування балів, які отримують студенти у процесі вивчення дисципліни

Семестр 1 Поточний контроль			Загальна кількість балів			
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			
Участь у семінарі	МКР1	Сума балів за ЗМ1	Участь у семінарі	Презентаційна доповідь	МКР1	Сума балів за ЗМ1
25	15	40	20	15	60	100

Семестр 2 Поточний контроль		Загальна кількість балів	
Змістовий модуль 3			
Участь у семінарі	ІТЗ	МКР1	Сума балів за ЗМ1
40	30	30	100

Критерії оцінювання знань студентів

Семинарське заняття

- обізнаність у науковій літературі та історичних джерелах;
- ґрунтовні знання з історії української національної ідеї;
- вміння аналізувати основні тенденції розвитку національної ідеї;
- вміння встановлювати причини та аналізувати наслідки історичних подій і явищ;
- обґрунтування наукових положень історичними фактами;
- формулювання та аргументоване доведення власної думки в усній формі;
- опанування категоріального апарату на сучасному рівні;
- послідовний виклад матеріалу з висновками в кінці відповіді;
- вільне знання норм сучасної української літературної мови.

Презентаційна доповідь

Текст за заданою темою – 5 балів.

Презентація – 5 балів.

Виступ в аудиторії – 5 балів.

Індивідуальне творче завдання

Розкриття теми, історична ерудиція – 10.

Аргументація власного погляду із залученням наукової літератури та історичних джерел та наведенням конкретних фактів – 10.

Висновки, що узагальнюють авторську позицію – 3.

Повнота та доречність посилань – 3.

Оформлення – 2.

Мовна грамотність – 2.

8. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

Бантыш-Каменский Д. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. Київ: Генеза, 1993. 656 с.

Грабовський С., Ставряні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. Київ: Генеза, 1995. 608 с.

Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ: Український письменник, 1994. 413 с.

Смолій В. А., Гуржій О. І. Як і коли почала формуватися українська нація. Київ: Генеза, 1991. 112 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVII–XVIII ст.: Проблеми формування, еволюції, реалізації. Київ: Альтернативи, 1997. 367 с.

Українська ідея: історичний нарис / автори: В. Ф. Солдатенко (керівник), В. П. Крижанівський, Ю. А. Левенець, Л. П. Нагорна, І. Г. Самарцев, Ю. В. Сиволоб, М. В. Томенко; НАН України; Інститут національних відносин і політології. Київ: Редакція видань історично-культурної спадщини України, 1995. 134 с.

Допоміжна

Білецький В. С., Радчук В. Д. Мова як чинник консолідації сучасного українського суспільства. *Схід*. 1997. № 5(12). Rtf.

Видатні постаті в історії України IX–XIX ст.: Короткі біогр. нариси. Історичні та худож. портрети / В. І. Гусев, В. П. Дрожжин та ін. Київ, 2002. 359 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00004505

Видатні постаті України: біографічний довідник / голов. ред. Г. В. Щокін; Міжрегіональна академія управління персоналом; Книжкова палата України. Київ: МАУП, 2004. 872 с.: іл.

Винниченко В. Відродження нації: історія української революції. Март 1917 р. – грудень 1919 р. Київ: Дзвін, 1920. Ч. 2. [Б. м.], 1920. 328 с.

Гломозда К. Ю., Яневський Д. Б. Історичні гербові відзнаки та прапорові барви України (українська національна символіка: походження, традиція, доля). *Минуле України: відновлені сторінки*. Київ, 1991. Rtf.

Гнатенко П. Національна ідентичність та історична пам'ять. *Грані*. Т. 21: Філософія. 2018. № 10. С. 164–169.

Головацький Я. Виклади давньослов'янських легенд, або Міфологія. *Українські традиції* / упор. та передм. О. В. Ковалевського. Харків, 2003. С. 87–127.

Гречило А. Українська територіальна геральдика. Львів: Інститут української археографії ім. М. С. Грушевського НАН України; Українське геральдичне товариство, 2010. 280 с.

Євтух В. Б. Свідомість національна. *Етнічність*: енциклопедичний довідник / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ, 2012. URL: <https://archive.org/stream/etnichnist2012#page/n281/mode/2up>

Залізник Л. Л. Від склавинів до української нації. Київ: Бібліотека українця, 2004. 256 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21IID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002410

Залізник Л. Походження українського народу. Аналіз концепцій. URL: <https://web.archive.org/web/20121230180436/http://www.lrc.org.ua/projects/etnogen ez-ua11.html>

Історична спадщина у світлі сучасних досліджень: Величко, Маркович, Маркевич, Костомаров, Яворський / Ю. А. Пінчук, А. В. Санцевич, Н. О. Герасименко, В. О. Нерод; НАН України, Інститут історії України. Київ: Генеза, 1995. 190 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. / ред.: П. Т. Тронько; НАН України, Ін-т історії України, Донец. нац. ун-т. Київ: Рідний край; Донецьк, 2001. Вип. 15. 227 с.

Історія України в особах IX–XVII ст. Київ: Либідь, 1998. 402 с.

Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ–Чернівці: Книги – XXI, 2008. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21IID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003393

Історія України: Документи. Матеріали: посіб. / уклад., комент. В. Ю. Короля. Київ, 2002. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21IID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001022

Історія українського козацтва: нариси: у 2-х т. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, НДІ козацтва; редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006–2007. Т. 1 / В. А. Брехуненко та ін. 2006. 799 с., 30 с.: кольор. іл.; Т. 2 / А. М. Авраменко та ін. 2007. 723 с., 30 с.: кольор. іл.

Костомаров М. І. Історичні постаті / пер. з рос. І. С. Голуб. Дніпро: Січ, 2008. 735 с.

Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / НАН України; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; передм. Я. Ісаєвича. Київ, 1994. URL: <http://litopys.org.ua/krypgvol/krypgv.htm>

Луняк Є. М. З плеяди творців націй: Мішле, Костомаров, Грушевський. Видатні історики в романтичних життєписах; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 168 с.: іл.

На вітрилах державності. Особливості становлення та розквіту української державності в добу Національної революції середини XVII ст.: політичний та соціально-економічні аспекти: монографія / М. І. Бушин, В. М. Лазуренко, І. Ю. Мащенко. Черкаси: Черкас. ЦНТЕІ, 2004. 160 с.

Національно-визвольна війна в Україні. 1648–1657. Збірник за документами актових книг / Керівник проекту О. В. Музичук; упор.: Л. А. Сухих, В. В. Страшко. Державний комітет архівів України. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Київ, 2008. 1011 с.

Нащадки Святої Трійці: Генеза української державної символіки в дослідженні кандидата філософських наук Олексія Братка-Кутинського. *Історія. Нація. Культура*. Київ: Білий птах, 1992. 88 с.: іл.; 20 см.

Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. URL: <https://web.archive.org/web/20110522142643/http://langs.com.ua/publics/Pivtorak/index.htm>

Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. Київ: Наук. думка, 1993. 102 с.

Ричка В. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації. *Український історичний журнал*. 2001. № 2. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2001/2/2>

Савицька О. В. Етнопсихологія. Розділ 4. Національна свідомість та її складові. Національна самосвідомість URL: <http://westudents.com.ua/glavy/76837-4-natsonalna-svdomst-ta-skladov-natsonalna-samosvdomst.html>

Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. *Україна крізь віки*. Київ, 1998. Т. 4. 351 с.

Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби / упоряд. Т. Гошко. Львів, 2011. 688 с.

Україна – козацька держава: ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах / авт.-упоряд., керівник проекту, худож., фот., іл. В. В. Недяк; наук. ред. В. О. Щербак, О. К. Федорук. Київ: Емма, 2004. 1216 с.: фотосвітлини.

Україна: політична історія. XX – початок XXI століття / В. Баран та ін.; ред. В. А. Смолій, Ю. А. Левенець; НАН України, Інститут історії України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ: Парламентське видавництво, 2007. 1028 с.

Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник / О. М. Мироненко та ін. Київ: Либідь, 1997. 559 с.

Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: у 3-х т. Київ: Наук. думка, 1990–1993. Т. 3: Пам'ятки історичної думки України. Текст укр., рос.

Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-е вид. Київ, 2005. 584 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

Ізборник. URL: <http://litopys5.freeservers.com/coss1/shch.htm> <http://litopys.kiev.ua/>

Ім'я Івана Мазепи. URL: <http://www.mazepa.name/>

Інститут історії України. URL: <http://history.org.ua/uk>

Національна історична бібліотека. URL: <https://nibu.kyiv.ua/>

Підручники з історії України. URL: <http://www.ukrhistory.com.ua/>

Реабілітовані історією. URL: <http://www.reabit.org.ua/>

Український історичний журнал. URL: history.org.ua/coss4/mazk.htm

Електронний архів М. Грушевського. URL: hrushevsky.nbu.gov.ua

Навчальне видання

Мартинчук Інна Іванівна

ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

**Методичні рекомендації до вивчення дисципліни
для студентів ОП «Історія та археологія»**

Електронне видання

Редактор А. О. Цяпало
Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 16.04.2021 р.
Формат 60×84/16.
Умовн. друк. арк. 2,44
Зам. № 6

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.